

Απρίλιος 2002

ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΧΝΟΚΡΑΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗ ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΕΙΝ

Όταν βρέθηκα αντιμέτωπος με την ανοιχτή συζήτηση για το τεχνολογικό μέλλον των κοινωνιών μας, ιδίως μετά την 'εμφάνιση του μετανθρώπου' είχα την αίσθηση ότι θέλω να δηλώσω την ένστασή μου για όποια ολοκληρωτική και καταχρηστική εφαρμογή των επιστημονικών επιτευγμάτων στην καθημερινή ζωή. Μέσα μου αναδύθηκαν μνήμες από την ουτοπική και αντιουτοπική λογοτεχνία που έχω διαβάσει, σκηνές από κινηματογραφικές ταινίες όπως το **Bladerunner**, το **Brazil** και το **Matrix** και κείμενα ανθρωπιστών που 'καταράστηκαν' την τεχνολογία και αφιερώθηκαν στην τέχνη, την ηθική, την ανθρωπινή ύπαρξη.

Σαν να συγκρούονταν δυό εντελώς αταίριαστα μεταξύ τους μοντέλα ανθρωπίνης δραστηριότητας. Από τη μία, η ελεύθερη, ανοικτή και δημιουργική δραστηριότητα των ανθρώπων που στηρίζεται στην ανεπανάληπτη ιδιαιτερότητα, το ελεύθερο παιχνίδι της φαντασίας και την ανατροπή. Από την άλλη η ανθρωπινή δραστηριότητα η υποταγμένη σε έναν αυστηρό στόχο, περιορισμένη στην επαναληπτική αναπαραγωγή του ίδιου και του αυτού αποτελέσματος με την μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια και η οποία στηρίζεται στην αυστηρή εκπαίδευση, την πειθαρχημένη δεξιότητα, την πρόγνωση και τον ορθολογισμό. Όταν μάλιστα προσπαθήσει κανείς να εξάγει από τα παραπάνω τον τρόπο ζωής που υποδηλώνουν, τότε συνειδητοποιεί ότι το πρώτο μοντέλο τείνει προς την ελεύθερη από συμβάσεις και ανάγκες διαβίωση – που στην κοινή γνώμη συνδέεται με την ελίτ κάθε κοινωνίας, ενώ το δεύτερο τείνει στην υποταγμένη σε αμείλικτες ανάγκες ρουτίνα της καθημερινότητας – που στην κοινή γνώμη συνδέεται με την αποξενωμένη εργασία και τις ανθρωπίνες μάζες των σύγχρονων πόλεων.

Ακολουθώντας λοιπόν αυτόν τον ειρμό δεν υπάρχει καμία άλλη περίπτωση παρά να ταχθεί κανείς υπέρ την μιας ή της άλλης άποψης, εκτός και αν αντιμετωπίσει εξ αρχής την παραπάνω αντίθεση ως δίπολο – έναν σύγχρονο μύθο δηλαδή με την λειτουργική έννοια του όρου. Αυτό θα προσπαθήσω να σας μεταφέρω με αυτήν εδώ την παρουσίαση, κυρίως γιατί δεν υπάρχει κανένας λόγος να δεχόμαστε προκατασκευασμένα και αδιέξοδα διλήμματα που οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια στην υποτίμηση και την απόρριψη πλευρών της ύπαρξής μας, χωρίς προηγουμένως να συνειδητοποιήσουμε την αξία που έχουν για μας.

Αυτή η διλημματική μορφή της σύγχρονης σκέψης δείχνει ότι από τη μια βρισκόμαστε ίσως μπροστά σε κρίσιμες αποφάσεις από την άλλη δείχνει ότι ως πολιτισμός δεν έχουμε μάθει να προχωρούμε σε συνθέσεις αλλά, συχνά, εξαναγκαζόμαστε σε αποκλεισμούς και θυσίες. Αυτό επιβεβαιώνει και ο απλουστευτικός τρόπος με τον οποίο παρουσιάζουμε τις δύο πλευρές ενός διλήμματος, καλό - κακό, σωστό - λάθος, προοδευτικό – συντηρητικό, επιστημονικό – αντιεπιστημονικό κλπ.

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες για τους οποίους συμβαίνει και στο παραπάνω δίλημμα να εμφανίζονται δύο ακραίες ρητορικά πλευρές είναι γιατί η τεχνολογία τα τελευταία χρόνια προσλαμβάνεται ως ταυτόσημη με την επιστήμη (εξ ου και ο όρος *τεχνοεπιστήμη*). **Να ξεκαθαρίσουμε επίσης ότι το ίδιο ακριβώς ισχύει και για τις επιστήμες του ανθρώπου αλλά και τις λεγόμενες ανθρωπίνες τεχνολογίες (όπως αυτές εφαρμόζονται στην διοίκηση, την εκπαίδευση, την οργάνωση της παραγωγής, την υγιεινή κλπ).** Θεωρείται δηλαδή ότι οι επιστημονικές προδιαγραφές κυριαρχούν σε τέτοιο βαθμό πάνω στην τεχνική

παραγωγή, η τεχνολογία δηλαδή έγινε τόσο επιστημονική που είναι αδύνατο να διαχωριστεί από την επιστήμη. Θεωρούμε χωρίς δεύτερη σκέψη, λοιπόν ότι τα *τεχνικά επιτεύγματα* είναι δείκτες *επιστημονικής προόδου*. Περιβάλλουμε με αυτόν τον τρόπο τα τεχνικά επιτεύγματα με τον μανδύα της επιστημονικότητας, άρα με την αίσθηση ότι είναι αδιάψευστα στοιχεία της καθαρής, της μίας και μοναδικής αληθινής πραγματικότητας. Αυτή η πλατιά διαδεδομένη άποψη μας οδηγεί πολλές φορές να αντιλαμβανόμαστε τις διάφορες τεχνολογικές εφαρμογές ως μονόδρομο και την τεχνογνωσία ως πανάκεια για κάθε πρόβλημα (το γνωστό πλέον σε όλους και εμπορεύσιμο know-how).

Αυτή η οπτική υποτιμά και την σχετικά αυτόνομη ανάπτυξη της τεχνολογίας, αλλά πολύ περισσότερο υποτιμά και περιορίζει την ίδια την επιστήμη ως ανθρώπινη δραστηριότητα. Αυτό που μας ενδιαφέρει όμως εδώ είναι να συνειδητοποιήσουμε ότι η επιστήμη αποτελεί μέρος του συνόλου των ανθρώπινων σχέσεων, ότι παράγεται κοινωνικά, ότι στην ανάπτυξή της συντελούν διάφοροι αστάθμητοι και απρόβλεπτοι παράγοντες και ότι κυρίως εκφράζει την ικανότητα που έχει κάθε πολιτισμός να μαθαίνει για την φύση και τον εαυτό του. Αν λοιπόν κατανοήσουμε ότι η επιστημονική γνώση είναι ένα κοινωνικό, πολιτισμικό δημιούργημα τότε θα μπορούσαμε να αντιμετωπίσουμε την τεχνολογία όχι ως 'Μέγα Ιεροεξεταστή' ή εκφραστή του ολοκληρωτισμού και του κοινωνικού αδιεξόδου, αλλά ως εργαλείο. Από την άλλη μπορούμε να αναρωτηθούμε με άλλους όρους για την προσωπική σχέση που μπορεί να έχει ο καθένας μας με όλα αυτά.

Θέλοντας λοιπόν να απελευθερωθώ με αυτόν τον τρόπο από το δίλημμα 'ανθρωπισμός ή τεχνολογία' κατέληξα και στον τίτλο αυτής της παρουσίασης. Μιλάμε για τις ανθρώπινες σχέσεις γιατί μέσα από αυτές ενοποιούνται όλα τα παραπάνω ερωτήματα. Η μελέτη των ανθρώπινων σχέσεων δεν προέκυψε ξαφνικά. Η φύση και οι ανθρώπινες σχέσεις αποτελούσαν ανέκαθεν τα κατεξοχήν αντικείμενα ενασχόλησης των σοφών. Από την αρχαιότητα ακόμη, η γνώση της φύσης θεωρήθηκε δυνατή ως αντικειμενική παρατήρηση, 'καθαρή' από προσωπικές ή κοινωνικές αξίες. Οι ανθρώπινες σχέσεις αντίθετα θεωρήθηκαν ανέκαθεν αντικείμενο φιλοσοφικής, ηθικής, θεολογικής ή πολιτικής διαπραγμάτευσης και μέχρι πολύ πρόσφατα ήταν αδιανόητη η αποσύνδεσή τους από αξίες και ιδεώδη που πολλές φορές προβλήθηκαν ως απόλυτα και πανανθρώπινα. Για αυτό τον λόγο η γνώση γύρω από τις ανθρώπινες σχέσεις είχε κυρίως ως πηγή της τους κοινωνικούς θεσμούς και κανόνες.

Η ιστορική ανάπτυξη, η βιομηχανία και η ταχύτατη μαζικοποίηση των ανθρώπινων κοινωνιών αποτέλεσαν την κύρια αιτία για την εμφάνιση των επιστημών του ανθρώπου και της πεποίθησης ότι η αντικειμενική γνώση των ανθρώπινων σχέσεων, η καθαρή από αξίες και ιδεώδη δηλαδή παρατήρησή τους είναι δυνατή αν χρησιμοποιήσει κανείς τις κατάλληλες μεθόδους. Δημιουργήθηκε λοιπόν ένα ευρύτατο πεδίο ανάπτυξης τεχνικών μέτρησης φαινομένων και μεθόδων που εγγυώνται την προβλεπτική εγκυρότητα των επιστημονικών θεωριών σε επιστήμες οι οποίες ασχολούνται αποκλειστικά με τον άνθρωπο, αλλά αντλούν την μεθοδολογία τους από τις φυσικές επιστήμες. Κύριος στόχος αυτής της γνώσης είναι ο εξορθολογισμός των ανθρώπινων σχέσεων - μια 'τεχνοκρατική κοινωνία'.

Τις τελευταίες δεκαετίες, ωστόσο η τάση ακόμα και ανάμεσα στους φυσικούς επιστήμονες είναι να εγκαταλείψουν την ιδέα του επιστήμονα ως 'έξωθεν αντικειμενικού παρατηρητή'. Η ιδέα του *ανθρώπου ως συμμετέχοντα* έρχεται από την ανάπτυξη της θερμοδυναμικής και έχει ως εξής: *Ο κόσμος είναι ένα σύστημα υπό κατασκευή, στο οποίο η ανθρωπότητα έχει μια σεμνή συνεισφορά* (I.Prigogine). Αυτή η επιστημολογική αλήθεια είναι που κάνει τους φυσικούς επιστήμονες και τους τεχνικούς να ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο για την κατανόηση, την πρόβλεψη και την μοντελοποίηση των ανθρώπινων σχέσεων (κυβερνητική, ρομποτική, τεχνητή νοημοσύνη κ.α.). Πρόσφατα μάλιστα εμφανίστηκαν οι όροι 'τεχνητή πραγματικότητα' και 'τεχνητή κοινωνία'.

Χωρίς να υπάρχει μια ουσιαστική σύγκλιση ή ένας βαθύς διάλογος ανάμεσα στις λεγόμενες *δύο*

κοιλιτούρες (R.Snow) την 'ανθρωπιστική' και την 'φυσικοτεχνική' είναι αδύνατο να υπερκεραστεί η 'κούραση από την ανθρώπινη φύση' (μετάνθρωπος - τεχνοάνθρωπος), αλλά και η επιμονή στην τελεολογική ανάπτυξη του ανθρώπου και την εσχάτολογία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της έλλειψης διαλόγου είναι η αντιουτοπική λογοτεχνία και ο κινηματογράφος που εκφράζουν την υπαρξιακή αγωνία κυρίως μεμονωμένων προσώπων και την - συνήθως αδιέξοδη - αντίστασή τους στην ολοκληρωτική επιβολή της επιστημονικότητας και του ορθολογισμού.

Η ανάπτυξη της φιλοσοφίας, ιστοριογραφίας, κοινωνιολογίας, και της ψυχολογίας της επιστήμης ωστόσο, κάνει όλο και πιο σαφές ότι η καθαρή και αντικειμενική επιστημονική γνώση είναι περισσότερο ένα ιδεώδες παρά μία πραγματικότητα: η επιστημονική γνώση και η τεχνολογία είναι ένα συλλογικό πολιτισμικό προϊόν – με άλλα λόγια ένα ακόμη προϊόν ανθρώπινων σχέσεων (Knorr-Cetina & Mulkay, Latour).

(ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ: NEWTON, KEPLER, HILLMAN)

Αυτή η οπτική μεταφέρει την δημιουργικότητα και το απρόβλεπτο που μπορεί να αποτελεί εφεύρεση ή καινοτομία από το κεφάλι μιας εξιδανικευμένης και αφηρημένης διάνοιας στην καθημερινή πρακτική εκατομμυρίων ανθρώπων, στην καθημερινή συναναστροφή μας, στους τρόπους που σχετιζόμαστε. Με άλλα λόγια ακόμα και στο πιο ολοκληρωτικό πλαίσιο η σταδιακή ανάπτυξη δικτύων σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων είναι ικανή να νοηματοδοτήσει εναλλακτικές ερμηνείες της πραγματικότητας (Bruner, Harré).

Η Ομαδική Ανάλυση ως ψυχοθεραπεία αλλά και ως φιλοσοφία αποτελεί εναλλακτική πρόταση για την ανάπτυξη ανθρώπινων σχέσεων στηριγμένων στις αρχές της εκπαίδευσης του Εγώ εν δράσει (Ego training in action), της διορθωτικής συναισθηματικής εμπειρίας και της ανάπτυξης του μητρικού πλέγματος (matrix) των σχέσεων όλων των μελών της ομάδας μέσω της διαπροσωπικής (interpersonal) και διαμεσοπροσωπικής (transpersonal) επικοινωνίας. Αναδεικνύει την *ιδιοπροσωπία* ως το πιο αναγκαίο, το πιο δυναμικό και το πιο δημιουργικό χαρακτηριστικό της ανάπτυξης υγιών ανθρώπινων σχέσεων.

Αντίστοιχα, οι μεσαίες και μεγάλες ομαδικοαναλυτικές ομάδες (De Maré), αποτελούν έναν μοναδικό τρόπο για ισότιμη συμμετοχή στην παραγωγή πολιτισμού, για την ακρίβεια ιδιοπολιτισμού (idioculture) μέσω του διαλόγου, σε διαδικασίες ανοικτές στην ιδιαίτερη συνεισφορά του κάθε μέλους, ικανές να πραγματεύονται το απρόοπτο και να αποδέχονται το καινούργιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Agazzi, E. (1998) 'From Technique To Technology: The Role Of Modern Science', *Techné: Journal of the Society for Philosophy and Technology*, 4(2), URL: <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/SPT/spt.html>
- Bruner, J. (1997) *Πράξεις νοήματος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- de Maré, P., Piper, R. & Thompson, S. (1991). *Koinonia: From Hate, through Dialogue, to Culture in the Large Group*. London: Karnac Books.
- Di Trocchio F. (1999) *Αλλοπαρμένες Μεγαλοφυΐες. Ιδέες και Άνθρωποι που δεν Έγιναν Κατανοητοί από την Επιστήμη*. Αθήνα: Εκδόσεις Π. Τραυλός.
- Foucault, M. (1991) *Η Μικροφυσική της Εξουσίας*. Αθήνα: ύψιλον / βιβλία.
- Fuller, S. (1995) 'A Tale of Two Cultures and Other Higher Superstitions', *History of the Human Sciences*, (1):115-125.
- Harré, R. (1993) *Social being*. Oxford: Blackwell.
- Hübner, K. (1998) 'Philosophy Of Modern Art And Philosophy Of Technology', *Techné: Journal of the Society for Philosophy and Technology*, 4(1), URL: <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/SPT/spt.html>
- Knorr-Cetina K.D. & Mulkay M. (eds.) (1983) *Science observed: Perspectives on the social studies of science*. London: SAGE.
- Latour, B. (2000) *Ουδέποτε υπήρξαμε μοντέρνοι. Δοκίμιο συμμετρικής ανθρωπολογίας*. Αθήνα: Σύνταγμα.
- Raquot T. (1998) *Η ουτοπία ή το παγιδευμένο ιδεώδες*. Αθήνα: SCRIPTA.
- Prigogine, I. (2000) 'The networked society', *Journal of World-Systems Research*, VI (3):892-898.
- Rose, N. (1989) *Governing the soul. The shaping of the private self*. London: Routledge.
- Sloman A. (1995) 'A Philosophical Encounter' In Proceedings 14th International Joint Conference on AI Montreal, August 1995, URL: <http://www.cs.bham.ac.uk/~axs>
- Wartofsky M.W. (1979) *Models. Representation and the Scientific Understanding*. Boston: Reidel Publ.Co.